

ההתמודדות עם האלימות והפשיעה בחברה הערבית:

הסיכון לגלישה מהזדמנות להחמצה

אפרים לביא, מוחמד ותד, מאיר אלרן | 3 בינואר, 2022

תכניות הממשלה הרב-שנתיות למיגור הפשיעה בחברה הערבית ולפיתוח חברתי וכלכלי, יצרו מפגש אינטרסים בין המדינה לבין החברה הערבית ומנהיגותה והזדמנות נדירה לחולל שינוי ביחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. יישום מושכל של התכניות עשוי לצמצם את הבעיות שלשמן גובשו, אבל גם לצמצם את המתח בין ערבים ויהודים, לחזק את היציבות הפנימית, לשפר את הביטחון האישי ולשכך את הפחדים ההדדיים שגברו בעטיים של אירועי מאי 2021. ברם, הצהרות ופעולות בנוסח "צבאי" הננקטות במסגרת המאבק באלימות ובפשיעה, וכן התייחסות לאירועי מאי 2021 כ"אנתיפאדה", מציירות תמונה מעוותת כאילו מדינת ישראל נתונה במלחמה נגד אויב מבית, המאיים עליה, על ביטחונה ועל יציבותה הפנימית. מסגור כזה מסכן את האפשרות להגשים את המטרה הראויה שהוגדרה בהחלטת הממשלה 549: הגברת אמון הציבור הערבי במשטרה ובמערכת אכיפת החוק כהיבט חיוני והכרחי להצלחת מאמץ האכיפה, ובנוסף עלול לחזק את הרכיבים הלאומניים הקיימים בציבור הערבי והיהודי.

מסגור ההתמודדות עם הפשיעה ואירועי מאי 2021

ההכרה בקרב מקבלי ההחלטות כי על המדינה לשאת באחריותה ולפעול בנמרצות למיגור הפשיעה הגואה בחברה הערבית, בצד הנכונות של הציבור הערבי ומנהיגותו לשתף פעולה עם רשויות המדינה, יצרו מפגש אינטרסים נדיר והזדמנות חשובה לא רק להצליח במאמץ זה, אלא גם לחולל שינוי ביחסים המורכבים בין יהודים לערבים במדינה. התכנית למאבק באלימות ובפשיעה, ובמקביל לה התכניות לפיתוח חברתי וכלכלי, שאושרו בממשלה ותוקצבו, עשויות לצמצם את השסע בין הערבים והיהודים במדינה, לחזק את היציבות הפנימית, לשפר את הביטחון האישי ולשכך את הפחדים ההדדיים שגברו בעטיים של אירועי מאי 2021.

ברם, במסגרת הפעולות שננקטות על-ידי משטרת ישראל ורשויות המדינה נגד האלימות והפשיעה בחברה הערבית, מצטיירת בהדרגה תמונה כאילו מדינת ישראל ממסגרת עצמה כנתונה במלחמה נגד אויב מבית, המאיים עליה, על ביטחונה ועל יציבותה הפנימית.

הצהרות קברניטים ומפקדים מהמשטרה ומהצבא, בנוסחים, כגון: "עברנו מההגנה להתקפה" ו"מלחמה בטרור", בצירוף פעולות הנראות כצבאיות בתוך ישובים ערביים,¹ יוצרות למהלך האזרחי-חברתי המדובר מסגור בעל צביון צבאי ומלחמתי. ביטויים אלה של כוחנות צבאית אמנם מקובלים בישראל, והשימוש בהם נועד, כנראה, לבטא את נחישות הממשלה וגורמי האכיפה ליצור שינוי דרמטי במציאות הפשיעה בזמן קצוב וקצר.

ההתנגשויות האלימות שפרצו בין יהודים לערבים על רקע לאומי-דתי באפריל-מאי 2021, הוגדרו על-ידי חלק מהבכירים במערכת המדינית והביטחונית כ"אנתיפאדה" של האזרחים הערבים נגד המדינה. אולם, להערכתנו, האירועים הללו לא שיקפו התקוממות עממית נגד השלטון והמדינה, אלא בעיקר תסכול של יחידים וקבוצות ממצבם האזרחי כבודדים מתוסכלים וזועמים וכמיעוט מוזר במדינה. למרות זאת, ההערכה שהתגבשה במשטרת ישראל הייתה שיש להיערך למצב בו "אנתיפאדה פנימית" תתרחש שוב בעתיד ותהיה בעלת עוצמה גבוהה, כולל תוך שימוש בנשק חם.² מסגור זה שיקף חשש, אם לא פחד, גם בציבור וגם במערכות הממשל הממוסדות, מפני הפניית האלימות בחברה הערבית כלפי יהודים, המדינה ומוסדותיה ואפילו כלפי צה"ל.

על רקע זה אפשר לראות את ההערכות המושמעות בפומבי, שלפיהן ערבים אזרחי המדינה ינסו לשבש בעתות חירום את תנועות הצבא לעבר החזית ובכך לסייע לאויב. משטרת ישראל גם פרסמה ידיעה שלפיה חיזבאללה החל להבריח כלי נשק איכותיים בכמויות גדולות לערביי ישראל, במטרה שישתמשו בו בזמן חירום נגד הצבא והמדינה.³ בו בזמן התקבלה בצה"ל החלטה להרחיב את הנחיות הפתיחה באש, כך שאפשר יהיה לירות בגנבי תחמושת ואמל"ח (ערביים), בבסיסי צה"ל ובשטחי האימונים וכן במברחים בגבול.⁴ צה"ל והמשטרה החלו להיערך לתרחישים כאלה על ידי הקמה של מסגרות מג"ב ויחידות צבאיות, במסגרת פיקוד העורף, להתמודדות עמם.⁵

מסגור המאבק באלימות ובפשיעה בחברה הערבית כ"מלחמה" נגד אויב מבית, והגדרת אירועי אפריל-מאי 2021 כ"אנתיפאדה" מבית, כהתקוממות עממית נגד השלטון והמדינה, יוצרים דימוי מסולף ומוטה של המציאות. הדבר עלול להכתיים את החברה הערבית בחוסר

¹ פעולות כמו הנחתת לוחמי היחידה הלאומית ללוחמה בטרור (הי"מ) ממסוקים ביישוב ערבי. ראה: נתי יפת, הארץ, 28.12.2021. "המשטרה ביימה פשיטה ממסוק על בית משפחה בדואית לצורך יחסי ציבור".

² ראה דברי מפכ"ל המשטרה בראיון טלוויזיה (ערוץ 12, 3.12.2021): "בשומר החומות עברנו בתוך 24 שעות מההגנה להתקפה. זה הביא לחיסול האנתיפאדה. אנחנו מעריכים שאם תהיה אנתיפאדה נוספת היא תהיה בעוצמות הרבה יותר חמורות. אני מדבר על אנתיפאדה בתוך שטח מדינת ישראל. זה אומר שימוש בנשק חם והשלכת בקבוקי תבערה". כן ראה דברי השר לביטחון פנים, עמר בר לב: "התקוממות פנימית בחברה הערבית עלולה לקרות שוב". ראה: מעריב און ליין, 7.12.2021 - <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-882458>

³ גיא ורון, ערוץ 12, 22.11.2021, המשטרה: "חיזבאללה מבריח נשק לערביי ישראל כדי לחמש אותם ליום הדין".
⁴ יניב קובוביץ, הארץ, 14.11.2021, "צה"ל מרחיב את נוהלי הפתיחה באש: ניתן לירות לעבר גנבי נשק גם בשטחי אש" - <https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.10384472>

⁵ אהרון חליווה וגל פרל פינקל, "דרוש משמר לאומי - למידה נוספת בעקבות 'שומר החומות', צה"ל/מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית, גיליון 34; יואב לימור, ישראל היום, 24.11.2021, "צה"ל יגייס יחידות מילואים לאבטחת צירים מפני ערביי ישראל במערכה הבאה" - <https://www.israelhayom.co.il/news/defense/article/5860324>

נאמנות כלפי המדינה, להציגה כאויב, וכך לפגוע ביחסים בין יהודים לערבים. חשש דומה מביעים גם אישי ציבור בכירים בחברה הערבית.

באופן יותר קונקרטי מתעורר חשש, כי המשך התנהלות והתבטאות ברוח זו, תפגע בסיכויים להשיג את מטרות הממשלה, כפי שהוגדרו בהחלטה 549 (מיום 24 באוקטובר 2021), שאישרה את תכנית החומש לשנים 2022-2026 לטיפול בפשיעה ובאלימות בחברה הערבית. בין מטרות אלה נקבעו הגברת אמון הציבור הערבי במערכת אכיפת החוק והעמקת שיתוף הפעולה עם נציגי החברה הערבית ומנהיגותה ביישום התכנית. אלה נתפסים בצדק כחיוניים לגיבוש מאמץ האכיפה וכתנאי להצלחתו. עם זאת, במצב העניינים המתואר, יקשה לחזק את מעמדה של המשטרה ולשקם את האמון של החברה הערבית בה. בקרב החברה הערבית עלולה להיווצר תחושה של המשך הדרתה ובתוך כך לחזק בה את הרכיבים הלאומניים-לעומתיים הקיימים בה. להתבטאויות אלה גם השפעה על הציבור היהודי, ובעיקר על החלקים היותר לאומניים שבו, הנוטים ממילא להתייחס לציבור הערבי כעוין, אם לא כאויב. מסרים תודעתיים כאלה עשויים לפגוע ביחסי יהודים-ערבים במדינה ובמיוחד במאמצים האדירים המושקעים בהתמודדות באלימות ובפשיעה.

האם קיים קשר בין הפשיעה בחברה הערבית למרכיב הלאומני?

שילוב נסיבות ותנאים משתנים בהחברה הערבית, בצד מדיניות מפלה מצד המדינה לאורך שנים וקשיים באכיפת נורמות חוקיות, הם שתרמו להתפתחות תופעות האלימות והפשיעה בחברה הערבית. בין אלה, ניתן לציין את שיעורי העוני והאבטלה הגבוהים; הנשירה הרחבה של בני נוער ממסגרות החינוך והתעסוקה; התפרקות המסגרת החמולתית/משפחתית, שהביאה לערעור סמכות ההורים והמחנכים; אגירת נשק ואמצעי לחימה בידי כנופיות וארגוני פשיעה, וכן בידי תושבים מן השורה לצרכי הגנה עצמית; בעיות יסוד בתחום הבינוי והדיור וקיומה של "מערכת בנקאית" מקבילה המבוססת על הון שחור ושוק אפור.

בדו"ח המקיף של ועדת המנכ"לים להתמודדות עם הפשיעה והאלימות בחברה הערבית הוסבר, כי קריסת ארגוני הפשיעה בחברה היהודית בעקבות המאבק היעיל נגדם בתחילת שנות ה-2000, היא שהביאה לכך שפעילות פשיעה נרחבת הועתקה ליישובים הערביים, שנוכחות המשטרה בהם נמוכה יותר והאכיפה יעילה פחות.⁶

הסובלים העיקריים מתופעות הפשיעה והאלימות בחברה הערבית הינם האזרחים הערביים, הנאנקים תחת הנזקים והסבל שאלה גורמים להם. מנהיגי החברה תבעו מהממשלה לפעול במהירות, בנחישות ובהתמדה, כדי לבלום את ארגוני הפשיעה שהשתלטו על תחומי חיים רחבים, לאחר שנים של חלל משילותי. הקריאה ביטאה את דרישת החברה להסיר מעליה את קללת הפשיעה והאלימות הפושה בתוכה, אשר מסכנת את הישגיה המשמעותיים

⁶ ראה: "המלצות ועדת המנכ"לים להתמודדות עם הפשיעה והאלימות בחברה הערבית", מסמך מדיניות מסכם, יולי 2020, עמ' 30.

בהשתלבות בחברה ובכלכלה, ומהווה מחסום כבד בפני הדור הצעיר בדרך לצמיחה אישית, להתקדמות ולהשתלבות במדינה.

ניתן לקבוע אפוא, כי התפשטות האלימות והפשעה החמורה בחברה הערבית וצמיחת ארגוני הפשע בתוכה, אינן מתרחשות על רקע לאומני ואינן ביטוי למגמות של בדלנות. הן אינן פרי התארגנות עממית שנועדה למחות על מדיניות הממשלה, למרוד במדינה, או לאיים על ביטחונה ושלמותה הטריטוריאלית. גם התופעות החמורות המתפתחות בנגב, המכונות תדיר כהשתלטות הבדואים על הנגב, אינן על רקע לאומני. לא זאת אף זאת: אלה העוסקים בפשיעה בחברה הערבית, וודאי זו המאורגנת, מקפידים להימנע מפגיעה ביעדים יהודיים ואינם מעוניינים להיות מזוהים עם גורמים לאומניים רדיקליים ועם טרור פלסטיני. אין להם עניין בכך והם גם חוששים מפגיעה בהם על ידי גורמי האכיפה.

החברה הערבית הוכיחה את נאמנותה למדינה לאורך השנים בכך שנמנעה מהשתתפות פעילה בלתי חוקית במאבק הלאומי הערבי/פלסטיני ובכך שהפגינה ומימשה את רצונה להשתלב בחברה ובמדינה, גם אם תוך שמירה על זהותה הלאומית. היא רואה בישראל כמרכז ההווה הפוליטית, הכלכלית והחברתית שלה, ובכך היא מוכיחה את שייכותה למדינה. גם דפוסי המחאה הבלתי-אלימים שנקטה בעת עימותים צבאיים בסכסוך הישראלי-ערבי/פלסטיני בעשורים האחרונים או על רקע חברתי-כלכלי - מוכיחים זאת. נציין, כי גורמים ערבים לאומניים רדיקליים, כמו התנועה האסלאמית/הפלג הצפוני, מהווים כיום מיעוט זניח ומצטמצם והשפעתם על החברה ונטיותיה הן ככלל זניחות, הגם שמנגד יש להם עדין השפעה על המיעוט הרדיקלי, הקיים בחברה הערבית.⁷

אף על פי כן, בקרב הציבור היהודי ובעיקר בימין הקיצוני, התקבעה הדעה שהמיעוט הערבי ברובו אינו יכול להזדהות עם המדינה, מצד אחד, ואינו יכול שלא להזדהות עם "האויב", שהוא העם הפלסטיני, מצד שני. הערבים נתפסים בעיני רבים בציבור היהודי כבעיה דמוגרפית לאומית, המהווה איום על צביונה היהודי של המדינה. גם העובדה שערבים אינם משרתים בצבא מעמידה בספק את נאמנותם למדינה (אף שחובת הגיוס אינה חלה עליהם). על רקע זה, קיים מתח קבוע המתפרץ לעתים בצורה אלימה, ביחסים בין יהודים לערבים, כפי שארע במאי 2021 על רקע "שומר החומות".

בניגוד לאווירה בקרב חלקים בציבור היהודי, רוב קברניטי המדינה מכירים כיום בעובדה, כי האוכלוסייה הערבית מהווה רכיב משמעותי בחברה הישראלית וכי קידומה והשתלבותה בחיי החברה והכלכלה במדינה הוא אינטרס בעל חשיבות לאומית עליונה לחוסנה החברתי, הכלכלי והמוסרי של ישראל. יתר על כן, בחברה הישראלית מתקיימת מציאות של קרבה ומגע על בסיס יום-יומי בין יהודים לערבים. באזורי מפגש ציבוריים מתקיימים סוגים שונים של

⁷ החלטת הממשלה להוציא את הפלג הצפוני אל מחוץ לחוק בנובמבר 2015, אפשרה לפלג הדרומי למלא תפקיד נרחב יותר בארגון פעילויות רווחה ופעילויות אחרות בתחום ה-דעוה, ההטפה הדתית.

שיתופי פעולה, התורמים ליצירת שגרה של יחסי עבודה ומסחר ודינמיקה חברתית התורמת להיכרות עם האחר ולקבלתו. הניסיון מראה, שבעתות חירום ועימות צבאי חלה אמנם האטה בפעילויות אלו באזורי המפגש, אך במרבית המקרים לא מתרחש שבר עמוק ומתמשך והשיקולים הכלכליים גוברים. התמונה הרווחת במקרים אלה הינה של חזרה הדרגתית לשגרה.

אירועי מאי 2021: האם המדובר ב"התקוממות עממית" ושינוי כיוון?

למרות חומרתם הרבה, אירועי מאי 2021 לא ביטאו תפנית בנאמנות החברה הערבית כלפי המדינה, לא שיקפו התארגנות למרידה המכוונת לפגיעה בביטחון המדינה ולא העידו על קיומה של תנועה לאומית פעילה בעלת מגמות בדלניות בקרב הציבור הערבי בישראל.

העימותים בין ערבים ויהודים בערים המעורבות ובמקומות נוספים במדינה החלו בקו התפר בירושלים, על רקע דתי ופוליטי, סביב ימי חג והאזכור המוסלמיים והיהודיים (רמדאן, עיד אל-פיטר, יום הנכבה, יום ירושלים, חג השבועות) והגיעו לשיא בזמן המערכה הצבאית שיזם חמאס ברצועת עזה ("שומר החומות"). הסיבות המיידיות שהובילו להתלקחות הפנימית היו התנגשויות בין המשטרה למפירי סדר מוסלמים בהר הבית, בשער שכם ובשיח' ג'ראח, שנתמכו גם על ידי גורמים פוליטיים קיצוניים, ביניהם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, המקדם נטיות לבדלנות אסלאמית. נציגיהם האשימו את הממשלה בפרוץ המהומות במסגד אל-אקצא ביום ירושלים⁸ וקבעו כי בעימותים שהתפתחו "הערבים היו קורבנות".⁹

מרבית מפרי הסדר הערבים היו צעירים, חסרי שיוך פוליטי פורמלי או אחר, ומובטלים מעבודה ולימודים, שחלקם אף מעורב בתופעות הפשיעה בחברה הערבית. צעירים אלה, שחוו על בשרם הזנחה מצד המדינה, כמו גם את תופעות הג'נטריפיקציה בערים המעורבות ותהליכי דחיקתם על-ידי "הגרעינים התורניים" של הציונות הדתית,¹⁰ ביטאו את זעמם בהתנכלויות כלפי שכניהם היהודים, בשעה שקצרה יד המשטרה לאכוף במקום חוק וסדר. חלק מההתפרעויות של ערבים התרחשו גם ביישובים ערביים מובהקים והתבטאו בעיקר בוונדליזם ברכוש ציבורי. בהתנגשויות היו מעורבות מלכתחילה גם קבוצות קיצוניות יהודיות, שמשנתם המוצהרת היא דחיקת הערבים ממקומות יישוב יהודיים. בסך הכל נרשמו כ-520

⁸ השיח' כמאל ח'טיב, סגן ראש הפלג הצפוני, אמר כי: "הדור הזה הוא דור הניצחון שאינו חושש ומכה ביד חשופה בנציגי הכיבוש. הוא הראה זאת בירושלים, ביפו ובכל מקום". ראה: אסף גבור, מקור ראשון, 9.5.2021, "יום ירושלים בפתח: מהומות צפיות ברחבי העיר". <https://www.makorishon.co.il/news/345627/>

⁹ ויינט, 19.4.2021, "אבו-שחאדה על המהומות: נאה בצעירי יפו, אנחנו הקורבן". <https://www.youtube.com/watch?v=IAloyRzGmq0>

ערוץ הכנסת, 3.8.21, "סמי אבו שחאדה על האירועים בערים המעורבות: 'הערבים היו קורבנות'". <https://www.facebook.com/watch/?v=5963859800323052>

¹⁰ ראה: יעל שמריהו-ישורון, אתר 'שיחה מקומית', 14.7.2021, "ההפתעה המוזרה של הגרעינים התורניים מהאלימות בערים המעורבות".

אירועים אלימים במשך כעשרה ימים, שכללו תקיפות שגם גבו חיי אדם, הפרות סדר, התעמתויות עם שוטרים, הצתת בתי תפילה ודירות מגורים, מבני ציבור ורכבים, וגרימת נזק רב לרכוש, כולל ציוד ורכבי משטרה.

ההיקף, העוצמה והנזקים, וכן התהודה של האירועים היו בלתי צפויים, לכאורה, לאור מגמת הרגיעה וההתמתנות ביחסים בין הערבים למדינה לבין הרוב היהודי בשנים האחרונות. מגמה זו באה לביטוי, בין היתר, ברצון גובר של החברה הערבית להשתלב במדינה ובתהליכי קבלת ההחלטות ברמה הלאומית, ובהכרה של הנהגת המדינה ורוב המפלגות היהודיות בחשיבות עידודה וקידומה המעשי של מגמה זו. ואולם, בניגוד לכך, ואולי גם בשל כך, חל בשנים האחרונות תהליך רדיקליזציה בצד היהודי, שבא לביטוי בהתחזקותם של ארגוני ימין קיצוניים, בעלי גישה אנטי-ערבית מובהקת, שאף זכו ללגיטימציה פוליטית מצד גורמים בהנהגת המדינה.

התמונה הכללית המצטיירת לגבי המהומות הינה שמדובר היה בקבוצות קטנות של פורעים, משני הצדדים. ככלל, רוב הערבים שהיו מעורבים בהתפרעויות היו צעירים משולי החברה, חלקם בעלי רקע פלילי ורובם חסרי שיוך פוליטי מובהק, כאשר הציבור הערבי ורוב מנהיגותו הפוליטית, הארצית והמקומית, גילו איפוק ולא נגררו להתפרעויות הצעירים. מולם, רוב היהודים המעורבים היו פעילים מכווני אוריינטציה אידיאולוגית מקרב הימין הקיצוני, ביניהם "נוער הגבעות" ותומכי הארגונים "לה פמיליה", "להב"ה" ו"עוצמה יהודית". אליהם הצטרפו קבוצות מתנחלים מיהודה ושומרון, שהגיעו לערים המעורבות כדי להגן על התושבים היהודים מפני התנכלויות הצעירים הערבים, לעתים תוך לקיחת החוק לידיהם. זאת, לטענתם, נוכח אזלת ידה של משטרת בהגנה על היהודים.

העובדה כי העימותים החמורים חרגו מהערים המעורבות והתפשטו גם ליישובים ערבים רבים במדינה העידה כי התנאים הבסיסיים להתפרצות היו קיימים ונעוצים בסיבות הקשורות למצבה הקשה של החברה הערבית, לאור שנים רבות של אפליה, קיפוח והזדהות חברתית ופוליטית. העימותים חשפו גם מציאות מתמשכת ומסוכנת של נסיגת המדינה וסוכנויותיה מהפעלת סמכותה בתחומים שונים. דוגמא בולטת לכך הייתה ההתעלמות למעשה מהתופעה המתפשטת של הנשק הבלתי חוקי הרב שמצוי בה. תכניות הממשלה הרב-שנתיות הנוכחיות, למיגור הפשיעה בחברה הערבית ולפיתוח חברתי וכלכלי, שאושרו ותוקצבו, נועדו לתת מענה לבעיות עומק אלו ולהביא לשינוי המציאות.

האירועים האלימים של מאי 2021 יצרו איום מורכב ומשמעותי על ביטחון הפנים ועל היציבות החברתית במדינה. הם החרפו את מעגל הקסמים הקיים של חשדנות, פחד ושנאה הדדיים, בין הרוב למיעוט, וכן הזינו וחיזקו ספקות קיימים בציבור היהודי לגבי נאמנותו של הציבור הערבי כלפי המדינה והחברה. תחושות שליליות אלו מצאו ביטוי בסקרי דעת קהל שנערכו לאחרונה על-ידי המכון למחקרי ביטחון לאומי ומכון "אקורד" - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי של האוניברסיטה העברית.

בסקר המכון למחקרי ביטחון לאומי מדצמבר 2021 עלו, בין היתר, הממצאים הבאים:

א. כ-55 אחוזים מהציבור היהודי וכ-46 אחוזים מהציבור הערבי אמרו כי חל שינוי לרעה בתחושת הביטחון שלהם בעקבות המהומות.

ב. כמחצית מהציבור היהודי הביעו חשש מאירוע נוסף שיתרחש בעתיד בהיקף דומה לאירועי מאי, וקרוב ל-52 אחוזים מהציבור הערבי הביעו חשש דומה; למעלה מ-43 אחוזים מהציבור היהודי הביעו חשש מפני התפרצות חמורה יותר מזו שאירעה בחודש מאי, וקרוב ל-30 אחוזים מהציבור הערבי הביעו חשש דומה.

ג. בקרב כ-52 אחוזים מהציבור היהודי חל שינוי לרעה בעמדות כלפי ערביי המדינה בעקבות המהומות האלימות שפרצו בחודש מאי, ואילו בקרב כ-66 אחוזים מהציבור הערבי חל שינוי לרעה בעמדות כלפי הציבור היהודי.

הסקר של מכון "אקורד", שנערך באוגוסט 2021 לאחר המהומות בקרב 1,000 בני ובנות נוער בגילאי תיכון - ערבים, יהודים חילונים, יהודים דתיים ויהודים חרדים - העלה, בין היתר, את הממצאים הבאים:

א. 74 אחוזים מהנשאלים הביעו ייאוש מהמצב ומעל 63 אחוזים דיווחו על כעס על חברי הקבוצה השנייה. תחושה זו בלטה במיוחד בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים ויהודים חרדים, כאשר 89 אחוזים מהחרדים ו-94 אחוזים מהדתיים דיווחו על כעס כלפי ערבים בעקבות האירועים האלימים.

ב. רמות השנאה והפחד שבני ובנות נוער ערבים חוו כלפי יהודים עלו בצורה משמעותית בהשוואה לשנים קודמות, ומידת הנכונות שלהם לקשר עם יהודים ירדה.

ג. רמת השנאה והפחד כלפי ערבים בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים וחרדים נותרה גבוהה באופן ניכר מהמידה שבה נוער ערבי חווה רגשות אלו כלפי יהודים דתיים וחרדים.¹¹

למרות נתונים מדאיגים אלה, הערכתנו היא כי הרוב הגדול של הציבור הערבי ממשיך לחתור להשתלבות בחברה, בכלכלה ובפוליטיקה במדינה, כצורך קיומי עבורם. כך כנראה גם לגבי רוב הציבור היהודי, המעוניין בקיום יחסים תקינים עם המיעוט הערבי ובהשתלבותו במרקם האזרחי, החברתי-כלכלי, במדינה. בשני הצדדים קיימים אינטרסים ברורים לקיים יציבות ושיתוף פעולה ולהתרחק מסכנות שטומנות בחובן עימותים אלימים. כך, בסקר המכון

¹¹ ראה: "יחסי יהודים-ערבים אחרי ההסלמה", אקורד, אוגוסט 2021, וכן הדוח המלא: "עמדות בני ובנות נוער בישראל וההתמודדות החינוכית הנדרשת בעקבותיהם", מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי, האוניברסיטה העברית בירושלים, נובמבר 2021. קישור:

https://achord.huji.ac.il/sites/default/files/achord.hebrew/files/mdd_hshvtpvt_2021_2.pdf

למחקרי ביטחון לאומי מדצמבר 2021 נמצא כי כ-51 אחוזים מהציבור היהודי מאמין שעל המדינה לעשות הכול כדי שיהודים וערבים ירגישו שייכים לה באותה מידה, וכ-53 אחוזים מהציבור לא מסכימים שליהודים בישראל מגיעות יותר זכויות אזרח מאשר לאזרחי ישראל הערביים. סקר מכון אקורד הראה כי רוב הציבור הערבי ורוב הציבור היהודי לא תומכים בהחרמת עסקים שהם בבעלות של הקבוצה האחרת.¹²

במקביל, בחודשים מאז אירועי מאי נוצרה מציאות פוליטית חדשה של השתתפות מפלגה ערבית במרקם הקואליציוני, כשלצידו מתקיים גם שיתוף פעולה פוליטי בכנסת בין הרשימה המשותפת לבין מפלגות האופוזיציה. זו תופעה בעלת משמעות רבה, לא רק בגלל החידוש שהיא מבטאת, אלא גם בשל שתי סיבות חשובות נוספות: היא מעידה על כי למרות אירועי מאי המטלטלים והשפעותיהם התודעתיות, מתרחבת מגמת ההשתלבות לתופעה של השתתפות מעשית של הערבים בישראל גם במישור הפוליטי, כולל בממשלה, הקשובה עתה יותר לצרכים של החברה הערבית. מעבר לכך, יש בשיתוף זה כדי לתרום לצמצום הפערים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, לצמצום האלימות והפשיעה בחברה הערבית, לקידום היחסים בין שתי הקבוצות ואולי אף להחלשת האיום של התפרצויות אלימות נוספות בהמשך הדרך.

נוצר כאן מאזן רגיש, שאותגר מאד לאור אירועי מאי, בין כוחות התורמים להרגעה ולקידום השתלבות חיונית של אזרחים ערבים במרקם המדינתי והחברתי, לבין אלה המתנגדים לכך. על פניו, הקמת הממשלה החדשה ובעיקר ההתגייסות המערכתית להתמודדות פעילה לצמצום הפשיעה והאלימות בחברה הערבית תורמים לחיזוק משקלם של הכוחות החיוביים. זאת, בעיקר אם הפעולות הממשלתיות, הן בתחומי האכיפה והן בתחומים החברתיים המשמשים כמחוללי פשיעה ואלימות, יצליחו לשנות את הווקטורים השלילים.

סיכום: מסגור המאבק בפשיעה הערבית במונחים צבאיים מאיים על המאזן הרגיש

בהתאם להערכתנו המתוארת לעיל, לא נכון להגדיר את אירועי מאי 2021 כ"אנתיפאדה בתוך ישראל", שמשמעותה התקוממות עממית-לאומית, כביכול, של האזרחים הערבים. כך גם אין להתייחס לפשיעה בחברה הערבית כ"טרור לאומני" ולארגוני הפשיעה כ"מיליציות" חמושות הפועלות נגד המדינה ממניעים לאומניים.

לא זו בלבד שלמסגור כזה אין בסיס במציאות, אלא ששימוש בהקשרו במונחים ובהתנהלות צבאיים, כמו גם הגדרת אירועי מאי 2021 כ"אנתיפאדה", לא רק שאינם מוצדקים או הכרחיים, אלא אף עלולים להתברר כבומרנג ולהפוך את היוצרות מאתגר חברתי-כלכלי ותופעה פלילית אזרחית לסוגיה לאומית צבאית-ביטחונית. הדבר עלול להוריד לטמיון את תכניות הממשלה הרב-שנתיות למיגור הפשיעה בחברה הערבית ולפיתוח חברתי וכלכלי, שנועדו להביא ביחד לשינוי המציאות ביחסי יהודים-ערבים במדינה.

¹² שם.

התמודדות עם ארגוני פשיעה באספקלריה של מאמץ צבאי עלול גם לקבל גוונים לאומיים/לאומניים ולהכתים את החברה הערבית בחוסר נאמנות ובמאבק אלים כלפי המדינה. התוצאה עלולה לנכר את החברה הערבית, לפגוע עוד באמון הציבור הערבי במשטרה ובגורמי האכיפה ולחזק בקרבה את הכוחות הלאומיים הקיצוניים הקיימים. בה בעת, גישה כזו עשויה לתרום ללגיטימציה של העוינות והפחד מהמיעוט הערבי בקרב יהודים, ובכך לחזק את הכוחות המתנגדים להשתלבות אזרחי המדינה הערבים בה.